

Степан МАКАРЧУК

ЗУНР: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ І СУЧАСНІСТЬ

Проаналізовано історичний досвід національного державотворення ЗУНР у порівнянні з сучасними суспільно-політичними процесами розбудови української держави, охарактеризовано основні напрями національної, культурно-освітньої політики урядів ЗУНР.

Ключові слова: ЗУНР, Державний Секретаріат, державотворення, національно-культурна політика.

Хоча й дуже відомою є мудрість давніх римлян “*Historia est magistra vitae*” (“історія – вчителька життя”), головне значення історії як науки просто пізнавальне. Історичні знання є органічною складовою частиною інтелектуальної ерудиції, світогляду кожної освіченої людини. Як писав відомий автор XVII ст. Феодосій Сафонович, “кождому бовѣм потребная есть речъ освоей отчизнѣ знати и иншимъ питавшимъ сказать, бо своего роду не знающихъ людеи за глупыхъ почитаютъ...”¹. Отже, знати історію насамперед потрібно для того, щоб просто не бути глупим. Що ж до питання про те, чи історичний досвід має прикладне значення, чи він когось і чогось навчає, то на це знову ж таки відповідає відомий афоризм нашого часу: історія ніколи і нікого нічого не навчила. Не приймаючи цього афоризму за безсумнівну істину, мусимо дати до нього певний коментар. Він вірний під тим оглядом, що складові елементи і розвиток суспільного життя практично ніколи не повторюються.

У 2008 р. вони вже інші, ніж були у 1918 р. У порівнянні України 2008 р. і Західно-Української Народної Республіки 1918–1919 рр. бачимо різні масштаби явищ, інші міжнародні позиції ЗУНР 1918–1919 рр. і України 2008 р., інший національний склад населення в обох республіках, інші його соціальні, освітні, світоглядні та інші параметри. Тобто, об’єктивні умови, що визначали урядову політику і хід подій періоду ЗУНРу були зовсім іншими, ніж вони є сьогодні, а отже і роль суб’єктивного державотворчого фактора в наш час не може виявляти себе так, як це мусило бути в часи ЗУНР. Але, оскільки нас насамперед цікавить одна й та ж проблема національного державотворення, хоча й в різних історичних обставинах, спробуємо узагальнити з позицій 90-річного історичного досвіду те, що видається в наш час мудрим і правильним, корисним для української національної справи в діяльності керівників і політичних сил ЗУНР і те, що в історичній перспективі виявилось помилковим. Зразу ж зробимо застереження, що український народ, політичне та військове керівництво ЗУНР очевидно при всіх можливих зусиллях

мали тоді дуже мало шансів на перемогу і реальне утвердження національної державності.

Найперше необхідно відзначити, що політичні сили, спрямовуючи національно-визвольну боротьбу народу, чітко усвідомлювали значення національного визволення для існування й якості життя народу. В свою чергу політичні лідери глибоко усвідомлювали, що головним гарантом суверенного життя народу може бути тільки національна українська держава.

Упродовж тривалого історичного періоду – від часів Головної Руської Ради і аж до 1918 р. – українські лідери як можливе для досягнення тактичне завдання висували ідею національно-територіальної автономії українських земель у складі Австрії, а в 1918 р. поширили цю вимогу і на українське Закарпаття – Угорську Русь. Автономія українського краю у складі корони мала бути наділеною всіма важливими атрибутами державності з окремою національною адміністрацією, законодавчими і виконавчими структурами, українською мовою управління, судівництва, освіти, свободою громадського і національно-культурного життя.

Вимоги національно-територіальної автономії аж до 1918 р. диктувалися об'єктивними політичними реаліями, через які неможливо було переступити, щоб ставити в практичну площину українського руху завдання боротьби за суверенну національну державу. Але щойно на видноколі міжнародних відносин ідея перебудови монархії Габсбургів на федеративних засадах виявилася запізною і примарною, та ще й такою, в якій не залишалось місця для української спільноти, політичні лідери переступили через ідею автономії й поставили перед народом мету здобуття самостійної держави. Знаменно, що від самого початку ідея національної державності поєднувалась із завданням соборності українських земель. 4 жовтня 1918 р., виступаючи в парламенті Австрії, голова української парламентської репрезентації Євген Петрушевич заявив: “Коли Австрія схоче остатись старою Австрією, Австрією з сьогодні, і не хоче перевести поділу Галичини, тоді український народ в Австрії мусить стратити послідню надію на лучшу будучину в тій державі і на сей случай вже нині реклямуємо для себе нічо инше, як найсвятіше для кожного народу право на злучене всіх українських земель в одну українську независиму державу і домагаємось прилученя всіх українських земель австро-угорської монархії, в сім також українських земель, положених в Угорщині, до української держави”².

Позитивною рисою діяльності українських політичних партій на етапі їх боротьби за встановлення національної політичної влади, а також вже в умовах будівництва національної державності було те, що всі вони – Українська національно-демократична, Українська радикальна, Українська соціал-демократична, Українська соціально-християнська – незважаючи на певні відмінності у своїх програмах, у рівні їх впливів на народну масу та інші особливості, в ім'я боротьби за національну державу та її функціонування зуміли піднятися над власними вузькопартійними інтересами і, в принципі, не рахуючи окремих лівацьких заяв соціал-демократів, виступили спільно. Вже при формуванні так званої Конституанти – Української Національної Ради 18 жовтня 1918 р. брали участь, поряд з членами Палати Панів (Herrenzimmer) та українських послів Палати Представників (Haus der Abgeordneten) Державної Ради Австрії та українських послів Галицького і Буковинського краєвих

сеймів на рівних правах по три представники від кожної з названих партій незалежно від ваги партій у суспільному житті країв³.

Принципу залучення всіх національних сил до національного державотворення політичні партії послідовно дотримувалися й тоді, коли прийшли до влади. На дев'ятий день після переможного повстання і встановлення української влади у Львові, 9 листопада 1918 р. Українська Національна Рада сформувала вищий виконавчий орган влади Тимчасовий Державний Секретаріат у складі 14 державних секретарів. Головою Державного Секретаріату був призначений один з провідних лідерів НДП Кость Левицький. Разом з К. Левицьким до складу ДС входило восьмеро представників НДП, зокрема, Л. Цегельський як державний секретар внутрішніх справ, В. Панейко як д.с. закордонних справ, С. Голубович – д.с. юстиції, С. Баран – д.с. земельних справ, Я. Литвинович – д.с. торгівлі та промисловості, О. Пісецький – д.с. пошти і телеграфу, С. Федак – голова харчового уряду та ін. Радикальну партію в Державному Секретаріаті представляли Д. Вітовський (д.с. військових справ) та І. Макух (д.с. публічних робіт). Від Християнсько-соціальної партії в уряд ввійшов О. Барвінський (д.с. освіти і віросповідань), від соціал-демократів – А. Чернецький (д.с. праці і суспільної опіки), два державні секретарі були безпартійними: І. Куровець (д.с. суспільного здоров'я) та І. Мирон (д.с. шляхів сполучення).

Цього ж принципу представництва в уряді всіх національних політичних сил було дотримано в ході реорганізації Державного Секретаріату 3 січня 1919 р., коли його очолив С. Голубович, та в ході реорганізації УН Ради 3–4 січня 1919 р., коли був створений Виділ Української Національної Ради у складі 10 авторитетних політичних діячів. Президентом Виділу УН Ради оголошувався голова Ради Євген Петрушевич. Його заступниками ставали: від Радикальної партії Лев Бачинський та Андрій Шмигельський, від Соціал-демократичної – Семен Вітик, від НДП Буковини – Омелян Попович. Так само представниками різних партій були п'ять інших членів Виділу: Антін Горбачевський (НД), Гриць Дувіряк (РП), Михайло Новаківський (б/п), Теофіл Окуневський (НД), Семен Юрик (НД).

У своїй структурі Виділ мав трьох секретарів. Ними були Степан Витвицький, Степан Сілецький, Осип Устиянович. Отже бачимо, що українські націонал-демократи 1918–1919 рр. у питанні державного будівництва, формування влади та реалізації її політики за партійними квартирами себе не ділили. У всякому разі, у найважливіших питаннях політики вони доходили консенсусу, наприклад, партійного представництва в органах влади, правового і політичного розмежування компетенції гілок влади, соборницької позиції, пріоритетності національних цінностей на переговорах з поляками і Комісією Бартелемі та ін.

Глибоко усвідомлюючи пріоритетність національних цінностей українського народу, незважаючи на поразку ЗУНР у 1919 р., творці та вожді західноукраїнської 1918–1919 рр. революції все ж зберегли для нащадків ті національні цінності, якими ніколи не можна поступатися і значення яких для історичного існування народу є не меншим, ніж навіть значення держави як такої. До таких неперехідного значення національних цінностей лідери ЗУНР відносили національну територію. В конституційного характеру “Тимчасовому Основному Законі про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії” перший і другий артикули визначали простір і границі, в яких мала будуватись українська

держава: “простір ЗУНР покривається з українською суцільною етнографічною областю в межах колишньої австро-угорської монархії”. Проте “етнографічна область” мислилась як простір держави не лише в теорії, не лише в ролі правового принципу. Цінність “етнографічної області” керівники ЗУНР ставили якнайвище навіть тоді, коли на обрії воєнної боротьби з Польщею, з огляду на зміну співвідношення резервів фінансово-економічних, демографічних, суто військових на користь Польщі, шанс на успіх ЗУНР ставав примарним.

Як відомо, у 20-х числах лютого 1919 р. у Львові проходили переговори між військово-політичними делегатами ЗУНР і Польщі (з українського боку у переговорах брали участь доктор Лев Бачинський, член УНРади, полковник М. Тарнавський, отець Франц Ксаверій Бонн, бельгїєць за походженням, він же перекладач; з польського – полковник М. Кулінський, майори Гемпель і Я. Маріанський). Переговори велися під егідою антантівської місії на чолі з генералом Бартелемі, французом. Попередньо домовилися, що на час переговорів з 6-ї ранку 25 до 26 лютого мали бути припинені воєнні дії на фронтах. Головним питанням переговорів, на якому настоювала місія Антанти, мало стати питання про демаркаційну лінію між воюючими сторонами. Симпатії місії залишалися явно пропольськими. В особі Польщі Антанта вбачала можливу сильнішу противагу більшовицькій експансії в Європі, ніж в особі ЗУНР. Існували й інші причини толерування Антантою саме Польщі, куди численнішою і потужнішою фінансово була польська політична колонія в Парижі; крім того генерал Бартелемі мав за дружину польку. Місія запропонувала обом сторонам провести демаркаційну лінію розмежування понад Бугом кордоном між Жовківським (за Польщею) і Кам’янсько-Струмиловським повітами, далі між Львівським (за Польщею) і Кам’янським, Львівським (за Польщею) і Перемишлянським повітами, далі на південь східніше Бібрки, східною межею Дрогобицького та Турківського повітів, залишаючи на польському боці Бориславський нафтовий басейн. У жодному місці демаркаційна лінія не повинна була наблизитися на сході до Львова ближче 20 км.

Зрозуміло, що на польському боці така пропозиція Антанти мала багато противників. У польському таборі вже тоді звучали голоси за те, щоб східною межею Польщі була лінія Збруча. І все ж, після певних дискусій польська сторона погоджувалася на лінію Бартелемі. 28 лютого місія вручила свій проект обом сторонам з вимогою до української сторони через 14 днів відвести ще східніше лінії на 3 км свої війська. Маскуючи свою пропольську позицію, місія ще “зобов’язувала” Польщу доставляти до Стрия для ЗУНР з нафтового басейну певну кількість нафти відповідно до додаткового проекту договору про нафту. Вручаючи документи місії, Бартелемі виголосив антиукраїнську промову, якою залякував українців армією Галлера, катастрофічними наслідками для них від продовження війни.

І все ж, українська делегація, що керувалася волею уряду ЗУНР, умов Антанти не прийняла, але вже тоді в українських верхах допускали, й навіть усвідомлювали можливу поразку. Хоча й не прийнято аналізувати хід історії через призму її умовних зигзагів, якось важко від них абстрагуватись. А що було б із українським краєм західніше лінії Бартелемі, якби його входження до складу Польської держави було санкціоноване Антантою, переможцями світової війни, вже тоді в лютому–березні 1919 р. навіть при умові збереження української національної державності на

території східніше лінії Бартелемі? Можна допускати, Яворів–Сокаль–Жовква–Львів–Бібрка–Дрогобич–Борислав–Самбір–Турка навіть після Другої світової війни не виступали б предметом міжнародного врегулювання. Таким чином, з тактичної точки зору, з позиції 1919 р. ЗУНР явно допустилася помилки, бо в кінцевому підсумку вже в середині липня 1919 р. її військові державні структури відступили за Збруч. Проте з позицій історичної перспективи відхилення урядом ЗУНР диктату Антанти 28 лютого 1919 р. виявилось вірним. Українська сторона ніколи не поступалася своїм правом на Львів, на велику частину галицької землі західніше Львова.

Певні історичні уроки українська нація винесла також з політики ЗУНР щодо так званої радянської форми української державності. Коли у березні–квітні 1919 р. Галицька Армія вела виснажливі бої проти переважаючих польських військ, лідер Угорської Радянської Республіки Бела Кун звертався до Української Національної Ради в Станиславові з пропозицією об'єднання революційних сил для боротьби проти проантантівської Польщі, УНРада ті пропозиції відкинула⁴. Уряд ЗУНР тоді ж залишив без відповіді звернення пробільшовицького ЦВК Рад України до трудящих Галичини⁵. Коли УГА відступала з теренів Галичини і військово-політична поразка стала очевидною, з конкретними пропозиціями до уряду ЗУНР звернувся більшовицький уряд України, що його очолював тоді Християн Раковський. За інтерпретацією О. Назарука⁶, більшовицький РНК України висловлював свою готовність надати допомогу ЗУНР у війні з Польщею і Румунією. Але при цьому ставив умови розриву союзу з Петлюрою і відповідно відкликання галичан з військових і державних структур УНР Директорії, оповіщення про такий розрив і паралельно про союз з більшовиками, створення спільного військового командування УГА і Червоної Армії України, направлення більшовицьких комісарів у частини УГА. При цьому РНК заявляв, що у внутрішні справи Галичини він втручатися не буде. Однак Диктатор ЗУНР у питанні ставлення до більшовицького уряду України стояв на тих же позиціях, що й Директорія, вважаючи його формою агресії проти України більшовицької Росії. У цьому випадку бачимо, що керівникам ЗУНР йшлося не про збереження власного правлячого становища, а можливо, й певної форми державності. Створена ж за участю українців, інших комунізованих українських націоналів Українська радянська республіка, швидко переступивши через кілька років українізації, стала для українського народу формою нищення його етнічності, ліквідації традиційного села, геноциду засобами голодової смерті, ліквідації національної інтелігентної верстви через масштабні репресії, тортури і розстріли, в тому числі й тих українських патріотів, які добровільно долучилися до так званого радянського будівництва в Україні у 20-х рр. з числа західних українців, як наприклад Семена Вітика, Юліана Бачинського, Гриця Коссака, Михайла Коссака, Михайла Лозинського, Кирила Вальницького та багатьох інших, в тому числі членів КПЗУ.

Західноукраїнські діячі ще задовго до встановлення у Галичині української влади з тривогою стежили за етнодемографічним розвитком краю, глибоко усвідомлювали значення національного складу населення як першої природної передумови за національне самовизначення народу. 18(31) березня 1905 р. газета “Діло” у статті “Австрія чи Росія” писала: “Три мільйони русинів мають проти

себе силу цілої держави, а ся держава хоче руський край перемінити в Польщу тим способом, що спольщила місто і уряди. Найдальше через 15–20 літ край буде мати населення через половину польське. З польськими містами, польськими урядами, з політичною властю в польських руках. Коли се раз станеться, то руська Галичина вже ніколи не дасться назад зрушити”. Газета застерігала українські сили від можливої небезпеки “стратити наш край в користь улюбленого Австрією народу”⁷. І справді, об’єктивно суспільні умови життя українців у Галичині мали тенденцію до скорочення його відносної частки серед населення краю і відповідно до зростання частки поляків. За даними перепису населення 1900 р., серед населення Східної Галичини (без переважно польського Бжозівського повіту) на українців (греко-католиків) припадало 63,48 %, на поляків римо-католиків – 22,70 %. За переписом 1910 р. частка греко-католиків скоротилася до 62,45 %, а римо-католиків зросла до 24,48 %. Українська влада 1918–1919 рр., не обмежуючи національних прав поляків, рівно ж як і євреїв та німців, ставила своїм завданням витворити в умовах національної державності ЗУНР нові умови для національного життя українців, принаймні такі, які зупинили б зменшення української частки серед населення країни. Першочергового значення при цьому українська влада надавала розвитку українського шкільництва та запровадження української мови як предмета в усіх інших школах. 13 лютого УНРада прийняла закон про основи шкільництва. Закон оголошував усі публічні школи державними, а вчителів – “державними урядниками”. Дозволялась діяльність приватних національних шкіл. Національним меншостям надано право на школу в рідній мові.

24 лютого 1919 р. Державний Секретаріат освіти і віросповідань видав “Розпорядок” про викладання української мови у державних середніх школах. У середніх школах з неукраїнською викладовою мовою до 15 березня 1919 р. мала бути запроваджена “українська викладна мова”, дозволялося “послугувати в міру потреби дотеперішньою викладною мовою як помічною”⁸. Але при цьому визначалися всі “права прилюдності”, видання свідоцтв окремим польським, німецьким та єврейським навчальним закладам, як наприклад, Станиславівській жіночій гімназії з польською мовою викладання, німецьким гімназіям, якими опікувалося Товариство німецьких середніх шкіл та ін.

13 травня Державний секретаріат освіти і віросповідань видав “зарядження” про дозвіл за поданням повітових шкільних інспекторів курсів єврейської мови. 15 травня 1919 р. УНРада видала закон про вживання мови в органах влади. Закон проголошував, що “державною мовою на Західній області Української Народної Республіки є мова українська”. При цьому, однак, “законно признаним” національним меншинам було передбачено “свободу вживання як усно, так і в письмах їх матірної мови в урядових зносинах з державними властями”. Державні урядники зобов’язані були давати відповіді громадянам інших національностей в їх рідній мові. Вже до цього у практику урядування було впроваджено норму, згідно з якою всі урядники ЗУНР повинні володіти, крім української, ще, як мінімум, однією з мов національних меншин.

На нашу думку, увага уряду ЗУНР до міжнаціональних відносин, його турбота про забезпечення позитивних умов розвитку української мови і культури в українській державі без обмеження національних прав меншин мали б уважно

враховуватися сучасною українською владою. При всьому позитивному ставленні українського націонала до російського народу, при всьому позитивному визнанні досягнень російської професійної культури і досконалості російської мови, кожен українець не може бути байдужим, наприклад, до такого явища, як постійне зростання впродовж другої половини ХХ ст. числа українців, які декларують своєю рідною мовою російську. У 1959 р. в Україні таких українців було 2076 тис. (6,5%) – усіх українців республіки), у 1970 – 3018 тис. (8,6 %), у 1979 – 3987 тис. (10,9%), у 1989 р. – 4578 тис. (12,2 %), у 2001 р. – 5556 тис. (14,8 % українців держави). При цьому слід пам'ятати, що в той же час відбувався процес великого демографічного росту етнічних росіян в Україні; у 1939 р. в Українській РСР їх чисельність становила – 3079 тис. осіб (10,43 % населення), у 1970 р. – 9126 тис. (19,37 %), у 1989 р. – 11356 тис. (22,32 %). До 2001 р. число росіян в Україні зменшилося до 8334 тис. (17,3 %), вважаємо, головним чином за рахунок віднесеності себе частини переписних 1989 р. росіян, які ще не забули свого етнічного походження, до українців. Тим не менше, у 2001 р. росіяни і російськомовні українці разом становили 13880 тис. населення. Якщо до цього додати ще більше мільйона російськомовних представників інших національних меншин – євреїв, білорусів, болгар, греків, татар та інших, то побачимо, що число російськомовного населення в Україні становить близько 15 млн. осіб або ж близько 32 %.

Зрозуміло, що українська демократична держава повинна повністю гарантувати права росіян та інших національних меншин на освіту рідною мовою, на задоволення їхніх повсякденних потреб у сфері спілкування з державними українськими структурами і законодавчо визначити суспільні сфери вживання мов національних меншин, в тому числі у представницьких органах.

Разом з тим, українська держава повинна виробити такі правові норми регулювання мовної політики в ділянці освіти, дошкільного виховання, військової служби, державного управління, засобів масової інформації, які б принаймні зупинили мовно-культурне переродження українського етносу, України. У сфері внутрішньої культурної політики уряду України захист і послідовне зміцнення українського характеру нашої держави є найголовнішим завданням.

Вдамося до аналогії з сербським історичним краєм Косово. Косово і Косове поле оспівані в сербській епічній поезії, воно дороге сербам. Але тепер воно від'єдналося від Сербії, стало нібито незалежною державою. І цей відрив визнали вже десятки держав світу. А що можуть важити сербські протести чи російська підтримка, коли населення сербського історичного краю у ХІХ–ХХ ст. трансформувалося в албанське. Коли в сучасному Косово частка албанців становить 85 %. Національний характер території – перший природний міжнародно-правовий аргумент державної приналежності тої території. Допустимо трансформацію національного складу України – а загроза цього не усунена – втратимо не лише національну державність, український народ зійде з історичної арени. От що найнебезпечніше!

Не можемо забувати, що іншонаціональний, а власне польський елемент у ЗУНР від 1 листопада 1918 р. і до липня 1919 р. відігравав сильну деструктивну роль, і не лише у Львові, але й у Перемишлі, Бориславі, Хирові та інших місцевостях. Якось доповідач обмінювався думками з проф. Ярославом Дашкевичем про те, чи відносити 500 тис. україномовних римо-католиків Галичини до українців чи до

поляків. Шановний професор відповів реплікою, що він не знає римо-католиків, які би в час українсько-польської війни 1918–1919 рр. боролися на українському боці. Сьогодні в Україні так само бачимо багатьох апологетів російських державних інтересів хоч би в питанні російського Чорноморського флоту. На випадок же якогось загострення українсько-російських міждержавних відносин вага внутрішньої проросійської колони може стати ще небезпечнішою. І враховувати цей аспект у практичній політиці необхідно.

Певний, втім і негативний, досвід набула українська національна думка із зовнішньої політики ЗУНР, зокрема самого Є. Петрушевича, політики, що переоцінювала роль чужих великих і сильних держав, які можуть проїнятися українськими інтересами, ось лише необхідно донести їм правду про справедливість українських інтересів. У березні 1919 р. коли командування УГА бачило перспективу успіху в наступі на Перемишль і його захопленні, щоб таким чином поліпшити українські воєнно-тактичні можливості у війні з Польщею, президент Є. Петрушевич зажадав концентрувати всі військові сили на найшвидшому захопленні Львова з тим, щоб поліпшити українські позиції на переговорах з Антантою. І УГА, позбавлена можливості вільного воєнного маневру зав'язла головно на кільці навколо Львова: Оброшино–Брюховичі–Збоїська–Кривчиці–Козельники–Скнилів, а з кінця квітня вже через Грибовичі–Дубляни–Підбірці–Винники–Солонку–Оброшино. Як відомо, 25 червня Найвища Рада Антанти санкціонувала окупацію Східної Галичини Польщею; ще до 14 березня 1923 р. кваліфікувала ту окупацію як тимчасову, коли визнала державну інтеграцію Галичини в Польщу остаточною. Надії на справедливу волю великих держав були похоронені. Важко сказати, чи сучасні українські державні діячі пам'ятають, чого була варга сліпа віра лідерів ЗУНР в Антанту.

Сучасний дослідник і читач історії ЗУНР переймається почуттям поваги та захоплення до вояків УГА, які в окопах лютої зими 1918–1919 рр., не маючи належного матеріального забезпечення, належного одягу і харчів, проїняті святістю національної ідеї тримали український фронт проти значно переважаючих сил польського війська. Як писав пізніше генерал М. Омелянович-Павленко, “один час проти нас було коло 10 генералів”⁹. Коли взимку 1919 р. практично в усіх повітах воюючої країни лютували епідемії тифу, туберкульозу, холери, грипу та ін., армія відряджала в села своїх лікарів для допомоги мирним громадянам. В свою чергу селяни сплюндрованого війною краю постачали продуктами війська, а також робітників промислових осередків. Наприклад, за Бориславом був спеціально закріплений Борщівський повіт.

Однак у військово-політичній структурі ЗУНР спостерігалось чимало деструктивного і не цілком зрозумілого сучасникам. Так, старшинський корпус УГА, особливо та його частина, що вийшла зі старої австрійської армії, майже впродовж всієї війни була проїнята фальшивим відчуттям вищості та відірваності від основної вояцької маси. Термін “мужва” на означення простих вояків вживався навіть в офіційних документах командування УГА¹⁰. А, наприклад, сотник Петро Франко як командир залоги в казармах Фердинанда не погоджувався обідати спільно з рядовими українськими стрільцями¹¹. Та не лише психологічні суперечності між начальством і виконавцями мали місце в житті республіки і війська. Були й глибокі соціальні протиріччя, які, наприклад, у квітні 1919 р. вилилися у відоме

пробільшовицьке Дрогобицьке повстання. Це тоді, коли 30–40 км західніше проходив українсько-польський фронт. Могутня польська збройна перевага, глибоке загострення соціального становища народу воюючої Галичини об'єктивно зумовили поразку ЗУНР. І все ж, хоча Західно-Українська Народна Республіка зазнала поразки, історичний досвід її існування на рідній землі протягом восьми з половиною місяців мав величезне значення для всього наступного періоду боротьби українського народу за національну державу, він запалив надії українців на неминуче національне визволення. Ось чому свого часу поляки, а особливо радянський режим, робили все можливе для того, щоб стерти навечно навіть пам'ять про Республіку. І коли у 1956 р. професор О. Карпенко у Львові насмівився написати й опублікувати, здавалося б, зовні прорадянських оцінок статтю про характер революційного руху у Східній Галичині у 1918 р., комуністична влада відгукнулася на неї не тільки брошурою В. Маланчука “Історія однієї зради”, але відповідно інспірувала публікацію в “Комуністі України” “розгромної” статті про ЗУНР, як ми вважаємо, чесних науковців Б. Дудикевича, Г. Ковальчака і М. Кравця. З того часу і українська історична думка в Україні, і публіцистика аж до 1988 р. тему ЗУНР обходила.

У вересні 1988 р., за кілька тижнів до 60-річчя листопадових подій 1918 р. головний редактор “Вільної України” М. Ільницький звернувся до мене як до декана історичного факультету Львівського університету з проханням написати про ЗУНР статтю до газети. Статтю було написано під заголовком “Республіка, що обрала поразку”, адже відкинула пропозицію Бартелемі залишитись жити на схід від Львова, відкинула пропоновані послуги більшовика Х. Раковського. Але пройшло 1 листопада 1988 р., а публікація у “Вільній Україні” так і не з'явилась: завбачливий редактор надіслав її рукопис у ЦК Компартії України. Тільки на початку 1989 р. із ЦК надійшла критика на статтю, але не заборона її друкувати. Український рух вже розхитував тоталітарний режим. Критику, звичайно ж, зокрема окремі формулювання, довелося врахувати. А 22 і 24 січня 1989 р. у “Вільній Україні” в двох номерах вийшла моя стаття “Республіка, що обрала поразку”. В усякому разі, публікація спричинилася до того, що якась частка правди про Листопадовий Чин, про ЗУНР вже за радянського часу починала ставати доступною для широкого українського загалу.

Досвід Республіки, що у 1919 р. зазнала поразки, є необхідним для того, щоб назавжди усунути будь-яку загрозу для суверенності держави Україна.

¹ Софонович Ф. Хроніка з літописців стародавніх. – К., 1992. – С. 56.

² Кугутяк М. Українська націонал-демократія 1918–1939. – Київ; Івано-Франківськ, 2004. – Т. 2. – С. 72–73.

³ Там само. – С. 73.

⁴ Камінюк М. До характеристики зовнішньої політики ЗУНР. 3 нагоди річниці галицьких подій // Більшовик України. – 1928. – № 21–22. – С. 75.

⁵ Боротьба за возз'єднання Західної України з Українською РСР. 1917–1939. 36. документів і матеріалів. – К., 1979.

⁶ Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920. – б. м., 1922. – Кн. 5. Українська революція. Розвідки і матеріали. – С. 109.

⁷ Австрія чи Росія // Діло. – 1905. – 18 (31) березня.

⁸ Вісник державних законів і розпорядків. 1919. – Вип. 3. – 2 марта. – С.25.

⁹ Омелянович-Павленко М. Українсько-польська війна 1918–1919. – Прага, 1929. – С. 21.

¹⁰ Макарчук С. А. Українська республіка галичан. – Львів, 1997. – С. 148, 151–153; Центральний державний історичний архів у м. Львові. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 146. – Арк. 7, 10, 11, 13, 15, 17.

¹¹ Заклинський М. “А ми тую стрілецьку славу збережемо”. Спомини з визвольної війни. – Львів, 1936. – Ч. II. – С. 96.

Makarchuk Stepan. THE WEST UKRAINIAN PEOPLE’S REPUBLIC: THE EXPERIENCE OF NATIONAL STATE-BUILDING AND CONTEMPORANEITY

The article analyzes the historical experience of national state-building processes in the ZUNR and compares it with the contemporaneous societal and political processes. It characterizes the main directions of national, cultural and educational policies of the ZUNR governments.

Key words: *the ZUNR, the State Secretariat, state-building processes, national and cultural policies.*